

Barátunk, Marci. Tardos Márton emlékére

Összeállította: Laki Mihály, Pénzügykutató Rt., Budapest, 2007

Ennél jobb címet a kötetet összeállító Laki Mihály nem találhatott volna. A visszaemlékezők, a kötet szerzői¹ többnyire ma már neves szakemberek, valóban Tardos Márton közvetlen munkatársai és barátai is voltak. Tardos Márton széles ismeret- és kapcsolatrendszerét mutatja, hogy a visszaemlékezők sora neves közgazdásztól, egyetemi tanártól, történésztől, tervhivatali, nemzeti banki vezetőtől kezdve pártelnökökig terjed. Korban is különböző nemzedékek tagjai: egykori munkatársai, főnökei, beosztottjai, későbbi időszakokból tanítványai emlékeznek. A tanítványok között akad, aki munkatársa volt a Konjunktúra- és Piackutató Intézetben, később az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében, majd a Pénzügykutató Intézetben, mások már mint egyetemen oktató, szemináriumvezetővel találkoztak vele.

A visszaemlékezésekben tetten érhető Tardos Márton tevékenységének, ha úgy tesszük, életművének eltérő megítélése is. Mindegyik visszaemlékező szuverén, intakt, mások véleményére odafigyelő, kedves, ugyanakkor a vitában a maga álláspontját a végső-kig védelmező embernek, tanárnak, tudósnek, kevésbé politikusnak írja le őt. Ám a barátok közül néhányan szemére vetik, pontosabban élete során a szemére vetették, hogy nem élt tehetségével, nem alkotott életre szóló műveket, olyan folyóiratokban publikált, amelynek hasábjait egy magára valamit is adó kritikus értelmiségi messze elkerüli, ráadásul furcsa társszerzőkkel. Tartalmilag is hiábavalónak látták a 70-es, 80-as évekbeli tudományszervező és kutató tevékenységét, amely egy megreformálhatatlan rendszer működési módjának leírására és javítására irányult. Soha senki nem vitatta, hogy ebben nem karriervágy vezette, a rendszerváltás előtt nem töltött be fontos állásokat, petíciókat írt alá, és olyan találkozókra vett részt, amivel azokban az időkben aligha szerezhetett elismerést – mint ahogy 1956-ban állását is elvesztve vállalta korábbi nézeteinek átértékelését. Tardos Mártonnak ezek a barátai az elvesztett lehetőséget fájjalják, lehetett volna nagy hírű kutató, egyetemi oktató, esetleg sikeres üzletember.

Más barátai – és én bár nem tartoztam baráti társaságába, nem kirándultam vele, nem vettem részt az evezős túrákon, nem voltam közvetlen munkatársa, magamat ehhez a körhöz sorolom – a korszak vezető reformközgazdászaként tartották számon, aki szóban és írásban érvelt amellett, hogy az adott rendszeren belül is van lehetőség a viszonyok változtatására.

Tardos Mártonnal 1972-ben találkoztam először a Közgazdasági Szemle szerkesztőjeként. A kötet olvasása közben számos személyes emlékem felidéződött, amelyekkel ki tudom egészíteni az abban szereplő visszaemlékezéseket. A visszaemlékezők jó része A gazdasági verseny problémái hazánkban című, e lap 1972. 7–8. számában megjelent cikket korszakos műnek ítéli, amely a versenyképességnek egy addig nem gyakran tár-

¹ A kötet szerzői: Antal László, Csillag István, Hárs Ágnes, Hetényi István, Inzelt Annamária, Kis János, Kopátsy Sándor, Kovács János Máttyás, Kozma Géza, Köbli József, Kuncze Gábor, Laki Mihály, Lengyel László, Litván Görgy, Major Iván, Paul Marer, Petó Iván, Pulai Miklós, Székffy Klára, Ungár Klára, Várhegyi Éva.

gyalt elemét érintette. (A kötetben erről ír például Antal László, lásd a 21–22. oldalon.) Nevezetesen felvetette a vagyon gyarapításában érdekelt, a szaktárcáktól elkülönült esz-köztulajdonosi szervezet ötletét, amelyből később fejlesztette ki nevezetes holdingkon-ceptióját. Bár ebben a koncepcióban még szó sem volt a magántulajdon visszaállításáról, mindenki tudta, hogy az „eszköz” a tőkét jelenti, amelynek hozamában érdekelt a gaz-dálkodó. 1972-ben, az új mechanizmus elleni erősödő támadások közepette ez nemcsak érdekes gondolat, hanem bátor kiállás is volt. A cikk lektorálására Faluvégi Lajost, ak-kori pénzügyminisztert kértük fel, aki egy fél év múltán mondta ki az igent a cikk meg-jelenésére. Az új mechanizmus támadóinak válasza nem sokáig késett, Vörös Gyula, az akkori Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem oktatója néhány héten belül Tardos koncepcióját támadva, Marcit a hazai neoliberalizmus képviselőjének titulálta.

Több cikkének szerkesztőjeként leírhatom, hogy cikkei mindig sok új és érdekes gon-dolatot tartalmaztak, elég nehézkes megfogalmazásban. Ő minden mondatáért küzdött, hosszú vitákat folytattunk azon, hogy mondanóját miként lehet közérthető formában megfogalmazni. Tardos Márton kifejezetten nehéz szerző volt. Egyébként kutatásvezető-ként sem volt könnyű partner, sokszor nem értettem, hogy mi a kifogása egy-egy megál-lapítás ellen. Az esetek többségében kiderült, hogy neki volt igaza, jogos a kifogása.

Tardos a 70-es évek elejétől-közepétől a magyar vállalatok viselkedését meghatározó vállalaton belüli és azon kívüli tényezők vizsgálata felé fordult. Így kezdődött az a kor-szak, amelyben vezetésével és irányításával készült esettanulmányok sora vizsgálta a vállalati magatartást. Később ezt a kutatási irányt azzal magyarázta, hogy mivel nem volt mód a tulajdonviszonyok kérdésének még csak érintésére sem, a gazdálkodási rendszer lényegének feltárására, a valós viszonyok megismerésére ez volt a legalkalmasabb mód. Ilyen típusú tanulmányok szép számmal születtek a Konjunktúra- és Piackutató Intézet-ben is, ám az átfogó kutatás az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében indult Gazdasá-gunk szervezeti rendszere címmel. (Erről emlékezik meg Inzelt tanulmánya a kötetben, lásd az 50–54. oldalon.) A kutatás nemcsak az ipari vállalatok, hanem a bankrendszer, sőt a politika és a gazdaság kapcsolatának működésébe is bepillantást engedett. Esettanulmá-nyok sora mutatta be például, hogy a nagyvállalatok miképpen oldották meg munkaerő-gondjaikat vidéki telephelyek létrehozásával, gyakran a helyi és megyei pártbizottságok támogatásával, s szereztek állami támogatásból és banki hitelekkel forrásokat telephelyeik fejlesztéséhez. Később a rossz piaci helyzetmegítélés alapján született beruházások okoz-ták a vállalatok felhalmozódó és soha vissza nem fizetett bankhitelek-állományának létre-jöttét. Egyik nagyvállalati esettanulmány készítőjeként emlékszem, hogy a vállalati gaz-dálkodási rendszer leírása, a rossz piaci döntések bemutatása milyen felháborodást vál-tott ki a vállalati felső vezetés körében, esetenként még a tanulmányok vitáján sem voltak hajlandók részt venni. Ezért is volt szükség egyebek közt a Közgazdaságtudományi Inté-zet politikusból igazgatóvá lett vezetőjének, Nyers Rezsőnek a támogatására a szervezeti rendszer gyengéit bemutató kutatások folytatásához. A kutatás 1987-ben zárult le, Tardos Márton érdeklődése már korábban egyre inkább a tulajdonviszonyok, a tőkepiac, a pénz-gazdálkodás kérdéseinek vizsgálata felé fordult. (Erről lásd Várhegyi Éva visszaemléke-zését a kötetben, a 188. oldalon.) Az 1989–1990. évi események tettek pontot a vitára: a rendszer reformálása helyett rendszerváltás. Ebből Tardos Márton szakértőként, majd később politikusként is kivette a részét.

Az 1990-es években tevékenységét csak messziről figyelhettem, politikusi pályáján szakmai kapcsolatba ritkán kerültünk, a gazdasági bizottság elnökeként, később az SZDSZ külgazdasági programjának készítése és vitája során találkoztunk. Korábbi töretlen opti-mizmusa megfogyatkozott, a vitán elhangzott hozzászólásaiból ugyanaz a keserűség áradt, amelyet a visszaemlékezők többsége is említ.

Utoljára 2003-ban, a soproni közgazdász-vándorgyűlésen találkoztam vele, akkor már

nem viselt politikai tisztséget. A soproni főtéren éppen borászati hét keretében bemutató volt, az egyik standnál két pohár bort kértünk: „Tardos Úr, én ismerem Önt, legyen a vendégem” – mondta a boráros. Marci arca felragyogott, látszott, hogy örül annak, hogy valaki jó érzéssel emlékszik rá.

Bensőséges hangulatú, az emberre és a szakma kiváló képviselőjére emlékező és méltó összeállítás született.

Becsky Róbert